

AKKOYUNLU KUTLU BEY VAKFININ XIX. YÜZYILDAKİ DURUMU
The Situation Of The Foundation Of Kutlu Bey Of Akkoyuns In XIX. Century

Yunus ÖZGER *

ÖZET

Türk tarihinde vakıf müessesesinin geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. Anadolu'da Osmanlı Devleti'nden önceki Beylikler ve diğer Türk devletlerinde de vakıflar tesis edilmiştir. Bunlardan biri de Oğuzların Bayındır boyuna mensup Akkoyunlular'dır. Bu çalışmada Akkoyunluların atalarından Kutlu Bey'in hayatı ve Bayburt yöresinde tesis ettiği vakıflar incelenmiştir. Kutlu Bey, babası Tur Ali Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlular'ın başına geçmiş ve 1362-1388 yılları arasında hüküm sürmüştür ve 1389 yılında vefat etmiştir. Kutlu Bey'in mezarı Bayburt'un Sinür köyündedir. Hacı Bey diye de bilinen Kutlu Bey kendi adına Sinür köyünde bir cami ve zaviye, Cünceği köyünde de bir zaviye yaptırmış ve masraflarının karşılanması için Bayburt ve Erzincan'ın bazı köylerinden araziler vakfetmiştir.

Anahtar kelimeler: Akkoyunlular, Kutlu Bey, Vakıf, Cami, XIX. yüzyıl, Erzincan, Bayburt.

ABSTRACT

In Turkish history, the past of the charities dates back to ancient times. In Anatolia, charities used to be founded by Turkish Sultanates and principalities that existed before Ottomans. Among these are Akkoyunlus who is a member of Bayındır branch of Oguzs. In this study, the life and the charities of Kutlu Bey who is one of the ancestors of Akkoyunlus, is analyzed. After the death of his father, Kutlu Bey come to the throne of Akkoyunlus and reigned between the years 1363 and 1388; he died in 1389. His grane is in the Sinür Village of Bayburt. Kutlu Bey, who is also known as Hacı Bey, built a mosque and dervish lodge in Sinür village, and a small dervish lodge in Cünceği village; in order to afford the expenses of these buildings he made ones some of his properties in Bayburt and Erzincan religious and he devoted them to people.

Keywords: Aqqoyunlu, Kutlu Bey, Foundation, Mosque, XIX. Century, Erzincan, Bayburt.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Akkoyunlu Kutlu Bey'in Hayatı

Oğuzların Bayındır boyuna mensup olduklarından kendilerine Türk kaynaklarında Bayındıroğulları, İran kaynaklarında Bayındırıyye denilen ve çeşitli oymaklardan teşekkül eden Akkoyunlular, muhtemelen Moğol istilasına üzerine Anadolu'ya gelmişlerdir. Diyarbakir'in Ergani yöresine yerleşip Artuklular'a bağlanan Akkoyunlular, 1340 yılında Kutlu Bey'in babası Tur Ali Bey idaresinde Trabzon Rum İmparatorluğuna yaptıkları akınlarla tarih sahnesine çıkmışlardır.¹

Selçuklu devletinin yıkılması, daha sonra Moğol-İlhanlı hakimiyetinin zayıflaması üzerine Anadolu'nun çeşitli yerlerinde muhtelif beyler ortaya çıkmıştır. Trabzon bölgesinde de bazı Selçuklu ve İlhanlı ümerasası ile kendilerine yurt arayan Türkmen başbuğları görülmeye başlanmış ve Trabzon topraklarına şiddetli akınlarda bulunmuşlardır. Bunlardan Akkoyunlu Beyleri 1341 ve 1343 yıllarında Trabzon'a akınlar yaparak İmparatoru çeşitli sıkıntılara maruz bırakmışlardır.²

Akkoyunlu Tur Ali Bey, Bayburt hakimi Mahmud Rikâbdar ve Erzincan hakimi Gıyaseddin Ahi Ayna Beyler ile 1348 yılında bir ittifak oluşturarak Trabzon'u muhasara altına almış ve imparatorun gözünü iyice korkutmuşlardır.³

Müttefiklerin saldırısından korkan Trabzon Rum imparatoru III. Alexious, Tur Ali Bey'in yeni saldırılarından korunmak ve onun himayesi ile diğer hücumlardan kurtulmak ümidiyle kız kardeşi Despina⁴ Hatun'u (Maria Kommene) Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'e vererek akraba olmuş ve barış görüşmeleri bu şekilde sona ermişti. Bu ilişkiler daha sonra periyodik olarak devam eden bir ittifak halini almıştır.⁵ Resmi Akkoyunlu tarihçisi Tihranî, Kutlu

¹Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *D.İ.A.*, XI, İstanbul 1989, s.270.

²Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında", *Bellekten*, XVIII, sayı 69-72, Ankara 1954, s.188-189.

³Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 40, (Şubat 1986), s.4.

⁴Despina, bazı kaynaklarda isim olarak gösterilmekle beraber aslında prenses anlamına gelen Despoina unvanından gelmektedir. Son dönem Bizans imparatorları ve Trabzon Pontus imparatorları çeşitli sebeplerle kızlarını Türk ve Moğol başbuğlarına vermeye özen göstermişlerdir. Genellikle imparator kızları ya da kız kardeşleri bu evliliklerde tercih edilmekle beraber, bazen de Bizans sarayında yetiştirilen basit ailelerden gelen güzel kızlara da Despina unvanı verilerek, yani prenses oldukları söylenerek, gelin gönderildikleri de iddia edilmiştir. Mesela imparator II. Andronikos'un evlilik dışı kızı Maria 1292'de Kıpçak başbuğu Toktay Han'a gelin gitmiştir. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Eski Erzincan'da Rum Asıllı Bir Büyük Hatun", *Tarih ve Toplum*, 18/104, 1992, s.98-102.

⁵John E. Woods, *The Aqquyunlu, Clan, Confederation, Empire*, Chicago 1976, s.46.

Bey'in bu evliliğinden “*Trabzon tekfurunun Tesbina'sını esir alıp geri döndü*” şeklinde destanî bir mahiyette bahsetmektedir.⁶

Kutlu Bey'in evliliğini bazı yazarlar Dede Korkut'un *Kanlı Koca'nın oğlu Kan Turalı'nın, Trabzon kralının kızı güzel ve cesur Selcan Hatun ile evliliği* hikâyesine benzediğini ileri sürmüşlerdir. Ancak tarihsel gerçekle destansı kurgu arasındaki sıkı benzerliğe rağmen bazı yazarlar da, filolojik ve tarihsel temellerle bu görüşü kabul etmemişlerdir.⁷

Prens Maria ile Kutlu Bey 1352'de evlenmişlerdir. Bu evlilik Akkoyunlu-Trabzon münasebetlerinin düzelmesini son derece etkilemiş ve evlilikten sonra Akkoyunlu akınları tamamen durmuştur.⁸ Despina ile Kutlu Bey'in evliliğinden Akkoyunlu devletinin kurucusu olan Karayülük Osman Bey dünyaya gelmiştir.⁹

Kutlu Bey, babası Tur Ali Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına geçmiş ve 1362–1388 yılları arasında hüküm sürmüştür.¹⁰

Ebu Bekr-i Tihranî eserinde, Kutlu Bey hakkında önemli bilgiler vermektedir. Tihranî, Kutlu Bey'in dindar bir emir olduğunu, Trabzon Rum imparatorluğu ile savaştığını ve Duhâri aşiretini Rumların elinden kurtardığını belirtmiştir. Yine Tihranî, Kutlu Bey'in Gürcüler üzerine sefer yaptığını ve düşmanı bozguna uğratarak Ahıska şehrini ele geçirdiğini de ifade etmiştir.¹¹

Kutlu Bey 1365'de eşi Despina Hatun ile birlikte kayınpederi Trabzon Rum İmparatoru III. Alexious'u ziyaret etmek için Trabzon'a gelmiş ve burada sekiz gün kalmıştır. Bu ziyaretten çok memnun olan İmparator da ertesi sene beraberindekilerle Kutlu Bey'e misafir olmuşlardır.¹² Son derece dindar ve İslam kurallarına bağlı olan ve hac farızasını da yerine getiren Kutlu Bey 1389 yılında vefat etmiştir.¹³ Kutlu Bey'in mezarı Bayburt'un Sinür köyündedir.¹⁴

⁶Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çeviren Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.21.

⁷Woods, *The Aqquyunlu*, s.47. Karşılaştırmak için bkz. Erzi, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu”, s.190.

⁸Yaşar Yücel, “Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu ilişkileri”, *Bellekten* XLIX, 1985, sayı 194, s.290.

⁹M.Halil Yinanç, “Akkoyunlular”, *İ.A.I*, İstanbul 1993, s.254.

¹⁰Sümer, “Akkoyunlular”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, s.5.

¹¹Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s.23.

¹²Ömer Şen, *Trabzon Tarihi*, Derya Kitabevi, Trabzon 1998, s.27. Yinanç, “Akkoyunlular”, s.254.

¹³Woods, *The Aqquyunlu*, s.76. Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s.21. Yinanç, “Akkoyunlular”, s.255.

¹⁴Oğuz göçlerinden sonra teşekkül eden ve Akkoyunlular zamanında parlayan köyün adı çeşitli kaynaklarda Sınır, Sinur, Sinor, Sünür, Sinür diye geçmektedir. Günümüzde yöre halkı köyün adından Sünür diye bahsetmektedir. Köyün yeni adı Çayıryolu'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Konukçu, *Otlukbeli Meydan Savaşı*, Erzincan Valiliği Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, Ankara 1998, s.16.

Kutlu Bey adına tesis edilen vakıflara geçmeden önce, kurumun tarihi gelişimi üzerinde durmak gerekmektedir.

Vakıf Kurumunun Tarihi Gelişimi ve XIX. Yüzyılda Kurumda Meydana Gelen Değişiklikler

Sözlükte “durma, durdurma, hareketten alıkoyma, ayakta bekleme, hapsetme, dinlendirme” manalarına gelen vakıf kelimesinin çoğulu, “evkaf”tır. Vakfın, bir mülkü ebedi olarak kamunun istifadesine tahsis etmek anlamı da bulunmaktadır.¹⁵

Vakfeden kimseye *vâkıf*, vakfedilen mülke *mevkûf* veya *mahalli vakf* denir.¹⁶ İnsanoğlunun hayatta iken yapabileceği en hayırlı işlerden biri olarak görülen ve ölümünden sonra da ismini ve eserini yaşatabilecek bir kurum olan¹⁷ vakıfta esas gaye, dinî anlamda Allah’ın rızasını kazanmaktır.¹⁸ Bütün İslam ülkelerinde uzun asırlardan beri, çok büyük önem kazanmış, toplumsal ve iktisadî hayat üzerinde derin tesirler bırakmış dinî ve hukukî bir müessesese olan vakfın,¹⁹ menşei hakkında pek çok fikir ortaya atılmıştır. İslamî kaynaklı olduğunu söyleyenlerin yanında, müessesenin ilk çekirdeğinin İslam öncesi Arap adetlerinde, Babil hukukunda, Roma ve Bizans hukukunda bulunduğunu savunanlar da olmuştur.²⁰

İslamî kaynaklı olduğunu ileri sürenler, bu husustaki pek çok hadis-i şerîfin vakıf müessesesinin gelişmesinde büyük rol oynadığını kabul etmektedirler.²¹

Anadolu Türk devletlerindeki vakıf idare sisteminin devamı özelliğini taşıyan Osmanlı vakıf teşkilatı, daha beyliğin kuruluş döneminden itibaren ortaya

¹⁵Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* III, M.E. B yayınları, İstanbul 1993, s.377; Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, s.27.

¹⁶Ömer Hilmi Efendi, *İthaf-ül Ahlâf Fi Ahkâm-il Evkaf*, Ankara 1977, s.13.

¹⁷İsmet Kayaoğlu, “Vakfın Menşei Hakkında Görüşler” *Vakıflar Dergisi (VD)*, sayı XI, Ankara 1976, s.49.

¹⁸Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye ve İstılahı Fıkhiyye Kamusu*, IV, İstanbul 1951, s.172.

¹⁹M. Fuad Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s.296.

²⁰Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *İ.A.*, XIII, İstanbul 1986, s.155.

²¹Vakfın İslâmî kaynaklı olduğunu ileri sürenler, “*İnsan öldüğü zaman artık hayır işleyemez ve ancak kendisinden sonraya üç şey kalır: Sürekli sadaka (sadaka-ı cariyeye), başkalarına fayda sağlayan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat*” hadisinin vakıf müessesesinin gelişmesinde büyük rol oynadığını ve hadisteki sürekli sadakanın vakıf olduğunu kabul etmektedirler. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, T.T.K.Yayınları, Ankara 2003, s.27.

çıkmiş²² ve zamanla toplumsal hayatta bir iskân ve imar metodu olarak çok büyük rol oynamıştır. Şehirlerdeki her türlü yol ve köprü yapımı, sulama çalışmaları gibi kamu hizmetleri, hastaneler yapımı ve fakirlere yardım gibi toplumsal yardım teşkilatları, eğitici ve öğretici kadronun ücretlerini, talebelerin bakımını, medreseler ve kütüphane yapımını teminat altına almaya yönelik kültür işleri, cami inşası gibi, ilmî ve dinî medeniyet hayatının her türlü tezahürleri hep vakıf tesisi yoluyla tanzim ve idare edilmiştir.²³

Vakıfların önemli gayelerinden biri de fakirlere, acizlere ve muhtaçlara yardımdı. Ülkenin çeşitli yerlerinde mevcut imarethaneler bu maksatla tesis edilmiş olduğu gibi, vakıf gelirlerinden ihtiyaç sahiplerine hisse ayrılması da aynı amaca yönelik bir faaliyetti. Bu yönüyle vakıflar zenginlerle fakirler arasında sevgi bağlılığına vesile olan bir köprü vazifesi görmekteydi.²⁴

XIX. Yüzyılda meydana gelen sosyal, siyasi ve iktisadi gelişmelere paralel olarak vakıf müessesesinde de birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Yapılan en önemli yenilik hiç şüphesiz, *Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti*'nin kurulmasıdır. Nezâretin iç ve dış etkilere hatta teşviklere dayalı çok yönlü kuruluş sebepleri bulunmaktadır. Bunları, çok dağınık bir vaziyette olan vakıf yönetiminin tek elde toplanması, vakıf sektöründe baş gösteren yolsuzlukların kaldırılması, devlet çatısının batı tarzında merkezi bir anlayışla yeniden düzenlenmesi ve vakıf potansiyelinden, devletin diğer sektörlerinden yararlanma fikri, dinî çevrelerin gücünü kırmak düşüncesi ve batılı dostları memnun etmek gibi eğilimler şeklinde özetlemek mümkündür.²⁵

Bütün bu gelişmeler doğrultusunda 14 Ekim 1826 tarihinde çıkarılan irade-i seniyye ile Darphane Nezaretinden ayrılarak “Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti” adıyla yeni bir nazırlık kurulmuştur.²⁶

XIX.yüzyılda devletin içinde bulunduğu çok yönlü olaylar sebebiyle, sosyal ve iktisadî konularda yaşanan sıkıntılar halkı yoksul düşürmüştür. Bu duruma vakıf kurma konusunda önceleri emirnamelerle sonraları mevzuat düzenlemeleriyle getirilen sınırlamalar eklenince; bu asırda, daha önceki

²² Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara 1983, s.58.

²³ Ömer Lütfi Barkan, “Bir Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar”, *VD*, sayı II, Ankara 1942, s.354; Yediyıldız, *Vakıf Müessesesi*, s.3.

²⁴ Ali Himmet Berki “Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkışâf ve Tekâmülü Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler”, *VD*, sayı VI. İstanbul 1965, s.11.

²⁵ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.69.

²⁶ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, T.T.K.yayınları, Ankara 1988, s.283.

dönemlerde olduğu gibi çok amaçlı ve zengin vakıflar kurulması imkânı büyük çapta ortadan kalkmıştır. XIX.yüzyılda hayırseverler, müstakil vakıf tesis etmek yerine, daha önce kurulmuş bir vakfa katkıda bulunmayı, mevcut bir vakıf eserin bakım ve onarımını sağlamayı, cami, mescid ve zaviye gibi hayır müesseselerinin ısınma, aydınlatma, temizlik ve donatım giderlerini karşılamayı, burada hizmet gören personelin ücret ve sosyal haklarını iyileştirmeyi, bunların hepsinden daha fazla uhrevi mükâfat arzusuyla kendisi için hatim, mevlit okutup dua ettirmeyi, hayrî ve sosyal gayelerle yardımda bulunmayı amaçlayan, eski dönemlere göre daha küçük kapsamlı vakıflar kurmayı tercih etmişlerdir.²⁷

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere kurumun yapısında bu dönemde ciddi değişiklikler vuku bulmuştur. Akkoyunlu Kutlu Bey vakfı da bu değişikliklere tabi olmuştur.

Kutlu Bey Adına Tesis Edilmiş Vakıflar ve Bunların XIX. Yüzyıldaki Durumu

Hacı Bey ve Fahreddin Kutlu Bey diye de bilinen Kutlu / Kutluğ Bey, kendi adına Bayburt'un Sinür köyünde bir cami ve zaviye, Cünceği köyünde de bir zaviye yaptırmıştır. Bu eserlerin devamını sağlamak için aynı köylerde vakıflar tesis etmiştir. Kurulan vakıfların masraflarının ise Bayburt ve Erzincan'a tabi bazı köylerden karşılanması kararlaştırılmıştır.

Sinür Hacı Bey Cami-i Şerifi ve Zâviyesi Vakfı

Sinür köyü, Akkoyunluların Anadolu'ya ilk yerleştikleri, vatan tuttıkları köylerden biridir.²⁸ Türbe ile birlikte adeta bir külliye özelliği gösteren caminin, inşasına ait kitabesi bulunmamakta ve Kutlu Bey'in hükümler döneminde yaptırıldığı kabul edilmektedir. Külliyenin ilk yapımında cami ile türbe arasında yaklaşık 30 m. Uzunluğunda bir koridor ve buraya açılan kubbeli medrese odaları bulunmaktaymış, ancak günümüzde bu yapılara ait herhangi bir iz mevcut değildir. Cami ilk yapımında dört kalın ağaç direk üzerinde, enine atkılarla teşkilatlandırılmış ahşap örtüye sahipti. Ahşap örtünün tam ortasında, içte, piramidal kubbe mevcuttu. Yapının kuzey cephesinde moloztaş malzemeli, ağaç konsollarla taşınan düz toprak dam örtülü, son cemaat yeri niteliğinde bir bölüm bulunmaktaydı. İran Şahı Tahmasb'ın bölgeyi yağmaladığı dönemde Kutlu Bey cami de bu yağmadan nasibini almış ve tahribattan dolayı 1550 yılında tamirattan geçmiştir.²⁹

²⁷ Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf*, s.31-43.

²⁸ İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul 1975.

²⁹ Aydın, Taşçı, *Bayburt'ta Türk-İslam devri Dini Mimarisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1997, s.18-19.

Vakfiyesine ulaşamadığımız Sinür köyü Kutlu Bey ya da Hacı Bey vakfı hakkında en eski kayıt, 1530 tarihlidir. Caminin Bayburt'taki evkafı bu tarihte üç mezrasıyla birlikte Sinür Köyünden oluşmaktaydı. Vakfın bu evkaftan elde ettiği gelir 15.513 akçe idi. Câmînin Erzincan'da olan evkafı da 2.258 akçelik malikânesiyle Erzincan'a bağlı Akdağ köyü, 30 akçelik geliri ile Güney Erzincan'a bağlı Köşünker-i Büzürk köyü ve yine Güney Erzincan'a bağlı Vavgirt köyünün 100 akçelik bir zemininden oluşmaktaydı. Vakfın toplam geliri ise 17.901 akçe olarak kaydedilmiştir.³⁰

Vakfın XIX. yüzyıldaki durumunu ortaya koyabilmemizi sağlayan en önemli veriler Evkaf Nezareti defterlerinde bulunmaktadır. Nezaretin tesisinden sonra oluşturulan ve mevcut bütün vakıfların gelir-gider ve idarecileri hakkında önemli malumatların bulunduğu bu defterlerde Kutlu Bey vakfı, *Sinür Hacı Bey zaviyesi ve cami-i şerifi vakfı* şeklinde kayıtlıdır. Vakfın 1837'den 1867'ye kadar 30 yıllık dönemi kapsayan 8 ayrı kaydı bulunmaktadır. Defterlerdeki verilere göre 1837'de 1857'ye kadar mütevellilik ve zaviyedârlığını Ömer, Recep, Ebubekir, Yakup ve Numan adlı şahıslar müştereken yürütmüşlerdir. 1857'den 1867'ye kadarki dönemde ise, mütevellilik ve zaviyedârlığı Numan, Recep ve Ahmed ortaklaşa idare etmişlerdir.³¹

İncelenilen dönemde Evkaf Nezareti defterlerine göre vakfın, varidatı Bayburt'un Sinür ve Cünceği ve Erzincan'ın Ağdad köylerinden karşılanmaktaydı.

Hacı Bey vakfının yıllara göre gelir ve giderleri aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo: 1 Kutlu Bey Vakfının Yıllara Göre Gelir ve Gideri

Tarih	Geliri (kuruş)	Gideri					Gelir Fazlası	
		Personel Ücreti (kuruş)	Yiyecek Masrafı (kuruş)	Vergi Gideri	Tamirat Masrafı	Diğer Giderler		Toplam Masraf
1837	3.100 krş	1.350 krş	750 krş	-	-	-	2.100 krş	1.000 krş
1843	2.955 krş	1.050 krş	570 krş	326 krş	-	280 krş	1.976 krş	979 krş
1857	26.053 krş	5.000 krş	12.250 krş	2.000 krş	-	803 krş	20.053 krş	6.000 krş
1862	27.125 krş	-	-	6.000 krş	-	-	6.000 krş	21.125 krş
1864	26.461krş	1.350 krş	-	6.615 krş 10para	-	-	7.965 krş 10 para	18.495 krş 30 para
1865	26.101krş	1.080 krş	-	2.353 krş 30 para	11.862 krş	10.805 krş	26.101 krş	-

³⁰Ümit Kılıç, *XVI. Yüzyılda Erzurum Eyaletinde Vakıflar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005, s.47.

³¹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)*, *Evkâf*, nr. 10486, s.3.

					10 para			
1866	1.770 krş	1.327,5krş	-	442,5 krş	-	-	1.770 krş	-
1867	2.166 krş	1.624,5krş	-	541krş 20 para	-	-	2.166 krş	-

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1862 yılı, vakfin en fazla gelir sağladığı ve gelir fazlasına sahip olduğu yıldır. 27.125 kuruş senelik hasılatın elde edilmiş olduğu bu yılda, 6.000 kuruş vergi kesintisi dışında herhangi bir harcama yapılmadığından, vakfin 21.125 kuruş gelir fazlası olmuştur. 1857,1864 ve 1865 yılları geliri birbirine çok yakındır. Vakfin en fazla giderinin olduğu dönem ise 1865'dir. Bu yılın varidatının yarısına yakını Sinür' deki caminin tamiratına ayrılmıştır. 1866 ve 1867 yılları varidatının diğerlerine oranla düşük gözükmesi, vakfin gelirlerindeki herhangi bir azalmadan dolayı değil, bu dönemlere ait kayıtlarda, Sinür köyünden sağlanan aşar miktarının yazılmamış olmasındandır.

Hacı Bey vakfı hakkında en tafsilatlı bilgi 1843 tarihli defterde yer almaktadır. İmam, hatip, aşırhan, müezzin, türbedâr, nâzır, câbî ve ferrâş³² gibi kalabalık bir personele sahip olan vakfin, gelirin 1.050 kuruşu bu personelin ücretine ayrılmıştır.³³ Personel harcamaları dışında, yazıcı maaşı ve muhasebe harçları ile zaviyenin yiyecek masrafları, vakfin diğer önemli giderleriydi.³⁴

1871 yılında gelir miktarı belli olmayan vakfın, 249 kuruş maaş-ı muharrir ve 62 kuruş 10 para da muhasebe harcı gideri bulunmaktaydı.³⁵

Cünceği Köyü Hacı Bey Zaviyesi Vakfı

Kutlu Bey'in Sinür köyü dışında Bayburt'a bağlı Cünceği köyünde bir zaviyesi³⁶ daha bulunmaktaydı. Muhtemelen Sinür köyündeki zaviye ile aynı

³²Câbi: Vakıf tahsildarı. Ferrâş: İmaret, cami ve mescid gibi müesseselerin temizliğini yapan, hasır gibi mefruşatını tefriş eden kişi.

³³BOA., *Evkâf*, nr.12112, s.26.

³⁴BOA., *Evkâf*, nr.11004, s.14. BOA., *Evkâf*, nr.17737, s.6. BOA., *Evkâf*, nr.18823, s.9. BOA., *Evkâf*, nr.18840, s. 33. BOA., *Evkâf*, nr.17773, s.112. BOA., *Evkâf*, nr.18823, s.23. BOA., *Evkâf*, nr.18823, s.24.

³⁵BOA., *Evkâf*, nr.188840, s.40.

³⁶ Zaviye kelimesi, Arapça'da "toplamak, menetmek" anlamındaki "zvy" kökünden gelmekte ve köşe, bucak, evin bir odası, geometride açı manasına gelmektedir. İstilah olarak, herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina yahut bina topluluğunu ifade etmektedir. Zaviye kelimesi ile eş anlamlı olarak hankâh, şavma, düveyre, dergâh, tekke, asitane tabirler kullanılmaktadır. Osmanlılarda XV. asrın sonlarından itibaren bu tabirler arasında, teşkilat ve vazife itibarıyla bazı farklar ortaya çıkmış olup zaviye sırf şehir, kasaba ve köylerdeki tekkelerle, geçit, derbend ve yol üzerinde bulunan misafirhaneler

dönemde yapılmış olan vakfın 1530'da Cünceği köyündeki bir çiftlikten elde edilen 360 kuruş hasılı bulunmaktaydı.³⁷

Vakfın XIX. yüzyılda devam ettiği 1862, 1863 ve 1864 yıllarına ait evkaf defterlerinden anlaşılmaktadır. Bu dönemde geliri sadece Cünceği köyündeki bir çiftliğin aşarından ibaret olan vakfın, zaviyedarlığı ve mütevelliliğini İsmail ve Recep adlı iki şahıs müştereken yürütmüşlerdir. Vakfın 1862 yılında 342 kuruş 7 para, 1863 yılında 302 kuruş ve 1864 yılında 324 kuruş varidatı bulunmaktaydı. Giderlerini ise personel ücretleri, yazıcı maaşı ve muhasebe harcı kesintisi oluşturmaktaydı. Vakfın 1862'de 82 kuruş 7 para, 1863'de 42 kuruş ve 1863'de de 44 kuruş personel gideri bulunmaktaydı.

1862 ve 1863'de 65'er, 1864'de de 70 kuruş vergi kesintisi bulunan vakfın, 1862 ve 1863'de 195'er kuruş ve 1864'de 210 kuruş gelir fazlası bulunmaktaydı.³⁸

Değerlendirme

Toplumsal hayata çok büyük katkıları bulunduğu aşikar olan vakıfların ne denli kıymetli müesseseler olduğu herkesin malumudur. Bu çalışmada ele alınan Akkoyunlu Kutlu Bey Vakfı hakkında şu sonuçları çıkarmak mümkündür.

Her şeyden önce vakfın tesis edildiği Sinür köyü Akkoyunlu tarihi açısından son derece büyük öneme sahiptir. Sinür, yakınlarındaki Pulur köyü ile birlikte Akkoyunlular'ın tarih sahnesine çıktıkları ilk yerlerdendir. Erzurum tarihi üzerinde eser veren Abdurrahim Şerif Beygu'nun ifadesiyle, Söğüt ve Domanıç Osmanlılar için ne kadar önemli ise, bu iki köy de Akkoyunlular için o kadar önemlidir.

Köyde bulunan caminin günümüze kadar ayakta kalması kurulan vakıf sayesinde olmuştur. Böylece inşasından bu güne kadar yöre insanının dini vecibelerini yerine getirmesine hizmet etmiştir.

Gerek Sinür köyünde ve gerekse Cünceği köyündeki zaviyeler de, yöre halkının toplumsal eğitim kurumu olmuştur. Ayrıca bu yolla bir çok insana zaviyedarlık, mütevellilik, bevvaplık v.s gibi iş sahası açılmıştır. Böylece bölgenin bayındırlık faaliyetine olduğu kadar, ekonomik hayatına da katkı sağlamışlardır.

için kullanılmıştır. Zaviyeler sayesinde halkın birliği sağlandığı gibi, iskân meselesi de büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, Suraiya Farooqi, "Zaviye". *İA*, XIII. MEB. Yay. İstanbul 1986. s.468-470.

³⁷387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri, s.836.

³⁸*BOA.*, *Evkâf*, nr.177773, s.33. *BOA.*, *Evkâf*, nr.177773, s.35. *BOA.*, *Evkâf*, nr.177773, s.37.

Kutlu Bey vakfı gibi diğer vakıfların XIX. yüzyıldaki en önemli giderlerinden birinin, vakfın gelirinden kesilen yazıcı maaşı ve muhasebe harcı olduğu görülmüştür. Geliri düşük olan vakıflar açısından sıkıntılara sebep olan bu uygulama vakıf yöneticileri tarafından sürekli şikayet konusu olmuştur. Bu nedenle XIX. yüzyılda teşkilatta düzenlemeler yapılırken bu husus ta gündeme gelmiştir.

Alınan karar doğrultusunda vakıf mütevellileri ve diğer görevlilerle birlikte mahallin kadı ve meclisi aracılığıyla vakfın ve evkaf-ı hümayun hazinesinin karşılıklı çıkarları gözetilerek söz konusu harçların belirlenmesine karar verilmiştir. Mali durumu iyi olmayan vakıfların da, durumları iyi olana kadar harçtan muafiyetleri sağlanmıştır.³⁹

İncelenilen dönem içinde Kutlu Bey vakfı ve Bayburt kazasındaki diğer vakıflar için 1864 yılının çok hareketli bir yıl olduğu görülmüştür. Çünkü bu tarihte Anadolu sol kol müfettişi Rıza Efendi Bayburt'u ziyaret etmiştir. Müfettiş ziyaretinden dolayı harekete geçen vakıf yöneticileri, şehirdeki vakıflara ait tüm cami, mescid, medrese, zaviye v.b kurumları tek tek gözden geçirmişlerdir. Müfettişin iyi bir izlenimle şehirden ayrılması arzusuyla 1864 yılı gelirlerinin büyük bir kısmı bu müesseselerin tamiratına harcanmıştır. Hatta bütçesi el vermeyen bir kısım vakıflar, Erzurum mal sandığından borç para alarak bu tamirata gerçekleştirmişlerdir. Sinür köyündeki Kutlu Bey Camii de bu bağlamda tamirat ve tadilattan geçmiş ve bu durum evkaf defterlerine yansımıştır.

EKLER:

³⁹Ali Akyıldız, Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform. (1836–1856), İstanbul 1993, s.156.

Resim: 1- Sinür köyü Kutlu Bey Camii

Resim: 2- Kutlu Bey'in Sinür Köyündeki Türbesi

تذبايعورت قضاخانه سنور قريسنده واقع حاجي بلك وقتي	
وارداوات	مصدورتي وقتي زيور واصلي ٢٥٩
٢٠٤٠	مصدورتي منظم صهار سنور
٠٨٠٥	مصدورتي غير صهار سنور
٢٨٤٥	مصدورتي مايرها باره ٨
١٤٠	
٢٩٥٥	
مصدقون خانان و مستوفيان ايضا اجازت و بلك در حجب بلك با بلك سنور و اجازت و بلك سنور	
المصارفات وقتي حاجي بلك	
	وامي ٢٥٩
	امام و ظهير ٢٥٠
	مظهير و ظهير ١٥٠
	مخدوم و ظهير ٧٥
	ترجم و اد و ظهير ٧٥
	ناظر و ظهير ١٠٠
	ماهي و ظهير ١٥٠
	٨٠
	١٢٥
	١٥٧
	١٦٥٠
المصارف از اجازت مصارف حاجي بلك و وقتي حاجي بلك و اجازت و بلك سنور بالقدره و قضاخانه سنور و وقتي حاجي بلك و اجازت و بلك سنور و وقتي حاجي بلك و اجازت و بلك سنور و وقتي حاجي بلك و اجازت و بلك سنور ١٦٥٠	

Belge: 2- Vakf-ı Bayburt Kazasında Sinür karyesinde vaki' Hacı Beğ Vakfı, BOA. Evkâf, nr.12112.

KAYNAKLAR

- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri, Ankara 1997.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, T.T.K.yayınları, Ankara 1988.
- AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform. (1836–1856)*, İstanbul 1993.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Bir Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar”, *VD*, sayı II, Ankara 1942.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Evkâf, nr., 10486,11004, 17737,18823, 18840,17773,18823,18823, 12112.
- BERKİ, Ali Himmet, “Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişâf ve Tekâmülü Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler”, *VD*, sayı VI. İstanbul 1965.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiye ve Istılahı Fıkhiyye Kamusu*, IV, İstanbul 1951.
- Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çeviren Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- ERZİ, Adnan Sadık, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında”, *Bulleten*, XVIII, sayı 69–72, Ankara 1954.
- EYİCE, Semavi, “Eski Erzincan’da Rum Asıllı Bir Büyük Hatun”, *Tarih ve Toplum*, 18/104, İstanbul 1992.
- KAYAOĞLU İsmet, “Vakfin Menşei Hakkında Görüşler” *Vakıflar Dergisi (VD)*, sayı XI, Ankara 1976.
- KILIÇ, Ümit, *XVI. Yüzyılda Erzurum Eyaletinde Vakıflar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005.
- KONUĞU, Enver, *Otlukbeli Meydan Savaşı*, Erzincan Valiliği Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, Ankara 1998.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- MİROĞLU, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975.
- OCAK, Ahmet Yaşar, Suraiya Farooqi, “Zaviye”. *İA*, XIII. MEB. Yay. İstanbul 1986.
- Ömer Hilmi Efendi, *İthaf-ül Ahlâf Fî Ahkâm-il Evkaf*, Ankara 1977.

- ÖZTÜRK, Nazif, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.
- _____, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- SÜMER, Faruk, “Akkoyunlular”, *D.İ.A*, XI, İstanbul 1989.
- _____, “Akkoyunlular”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 40, (Şubat 1986), İstanbul 1986.
- ŞEN, Ömer, *Trabzon Tarihi*, Derya Kitabevi, Trabzon 1998.
- TAŞÇI, Aydın, *Bayburt'ta Türk-İslam devri Dini Mimarisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1997.
- WOODS, John E., *The Aqqyunlu, Clan, Confederation, Empire*, Chicago 1976.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Vakıf”, *İ.A*, XIII, İstanbul 1986.
- _____, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, T.T.K.Yayınları, Ankara 2003.
- YİNANÇ, M.Halil, “Akkoyunlular”, *İ.A*, I, İstanbul 1993.
- YÜCEL, Yaşar, “Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu ilişkileri”, *Bellekten* XLIX, 1985, sayı 194, s.290.